

Izvorni znanstveni rad
UDK 321.7 (73)(091) 32-05 Jefferson, T.

Thomas Jefferson i temelji američke vladavine

ŠTEFICA DEREN-ANTOLJAK*

Sažetak

U ovom se tekstu prikazuju politički nazori i djelovanje Thomasa Jeffersona, jednog od utemeljitelja američke demokracije. Autorica opisuje Jeffersonovu ulogu u nizu značajnih političkih aktivnosti u doba osnivanja SAD-a: izradi Deklaracije o nezavisnosti, radu Virginijske zakonodavne skupštine i donošenju propisa o odvajanju crkve i države, formiranju američke vanjske politike i politike naseljavanja zapada, iniciranju prvih deset Ustavnih amandmana kao jamstva prava čovjeka i građanina te razradi načela organizacije federalne vlasti. Jefferson se protivio prevelikim ovlastima središnjih političkih organa. Utemeljio je tradiciju republikanaca nasuprot federalistima pod Hamiltonovim vodstvom. Iz te se opreke razvio suvremeni američki dvostranački sustav. Jeffersonov je predsjednički mandat značajan zbog otklanjanja centralističkih i oligarhijskih tendencija prethodnih federalističkih vlada. Autorica zaključuje da Jeffersonova politička teorija i praksa imaju trajno značenje za suvremenu teoriju demokratske republike.

Thomas Jefferson pripada među one malobrojne koji su dali dubok, trajan i neizbrisiv pečat ne samo razvoju američke demokracije, ustavne tradicije i američke civilizacije nego i mnogo šire. Ako se zadržimo samo na nekim doprinosima, nije teško zaključiti da je Jeffersonovo djelo povijesno i teorijski relevantno te politički iznimno aktualno. Pitanje političke konstitucije, ljudskih i političkih prava i sloboda danas je u postkomunističkim društvima temeljna pretpostavka njihova suvremenog opstanka.

I zaista, promatramo li život, rad i djela Thomasa Jeffersona, teško se možemo oteti divljenju koje u nama izaziva njegova bogata i svestrana ličnost. Kao čovjek vrlo širokih interesa, gotovo da nema područja u koje se nije razumio. On nije bio samo državnik i političar nego i svestrani znanstvenik, filozof, pravnik, filolog, arhitekt, izumitelj, etnolog, pedagog, geograf, "čovjek od pera". Ovaj višestruki genij, "američki Leonardo", kako su ga nazivali, pisac je *Deklaracije o nezavisnosti*, jedan od utemeljitelja američke republike, a iznad svega sjajan politički vođa, koji je gotovo pola stoljeća intelektualno i politički bio uključen u različite javne i političke poslove i probleme svoje zemlje.

* Štefica Deren-Antoljak, izvanredni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Komparativni politički sustavi, Vanjsko-politički odsjek.

Jeffersonovi doprinosi Americi bili su brojni, raznoliki i trajni. Međutim, posebno je važno istaknuti da je Jefferson cijelog svog života bio branitelj demokracije i republikanske vladavine, blistavi borac za slobodu i jednakost. Zato i ne čudi što su tijekom duge karijere njegovo ime, njegove doktrine i ideali više od njegovih slavni suvremenika poistovjećivani sa sudbinom američke demokracije.

Govoreći o ličnosti Thomasa Jeffersona, profesor Saul K. Padover u svojoj knjizi *Thomas Jefferson and the Foundations of Freedom* kaže: "Njegova ličnost bila je kombinacija misli i akcije bez premca". Ili: "James Madison, i sam državnik široke erudicije", kaže Padover, "smatrao je Jeffersona najučinjenijim čovjekom koji je ikad držao javni položaj". Benjamin Rush nazvao je Jeffersona svjetskim građaninom i jedinim koji je bio prosvijećen na svim poljima znanosti. Abraham Lincoln vrlo je često isticao da su "Jeffersonovi principi definicije i aksiomi slobodnog društva" (Padover, 1965, VII i 13). A Woodrow Wilson govorio je o Jeffersonovim idejama kao žarećim izvorima svjetlosti.

Svoju vrlo uspješnu političku karijeru Jefferson je započeo u Virginijском domu građana 1769., a završio kao treći američki predsjednik četrdeset godina nakon toga, 1809. Postavši članom Doma građana, zakonodavne skupštine Virginije, 1769. godine, Jefferson ostaje na toj dužnosti idućih šest godina, sve do svog izbora za člana Kontinentalnog kongresa 1775. godine. To je iznimno važno razdoblje u kojem se američko kolonijalno mišljenje u težnji za nezavisnošću od Velike Britanije potpuno iskristaliziralo.¹ Nasuprot engleskim zahtjevima i teznjama da očuvaju prevlast i vodstvo u kolonijama i da ih, što je vrlo važno, politički i ekonomski što više vežu uz sebe, američki su koloni smatrali da nisu dužni osigurati niti snositi troškove ratovanja, izdržavanja vojske,

¹ Thomas Jefferson rodio se 13. travnja 1743. u Shadwellu, Albermarle Country, u Virginiji. Otac, koji je snažno utjecao na svog sina Thomasa (jednog od osmero djece) sâm je bio vrlo aktivan u političkom životu Virginije. Bio je član Gornjeg doma Virginijske skupštine. Njegova majka potjecala je iz ugledne i stare aristokratske virginijske porodice. Sa 17 godina (u ožujku 1760.) Thomas Jefferson dolazi na William and Mary College, na kojem je diplomirao dvije godine kasnije. Dr. William Small, filozof i George Whyte, vrlo obrazovan pravnik, odlučujuće su utjecali na Jeffersonovu misao i, kao što je sam pisao, "odlučujuće su učvrstili sudbinu njegova života". S 19 godina stekao je naobrazbu iz prirodnih znanosti, svjetske literature, engleskog *Common Law-a*, jezika i pravnih znanosti.

T. Jefferson pripadao je revolucionarnoj generaciji, ali njezinom civilnom dijelu. Bio je autor Deklaracije o nezavisnosti (koju je napisao s 33 godine života), član Virginijske skupštine i Kontinentalnog kongresa, guverner Virginije, ambasador u Francuskoj, ministar vanjskih poslova za vrijeme predsjednika Washingtona, potpredsjednik SAD za vrijeme predsjednika Adamsa, a od 1800. do 1808. predsjednik SAD. Osnovao je Virginijsko sveučilište 1825. Umro je na dan obilježavanja 50. godišnjice donošenja Deklaracije o nezavisnosti (4. srpnja 1826.). Želio je da mu na nadgrobnom spomeniku piše: "Ovdje počiva Thomas Jefferson, autor Deklaracije o nezavisnosti, Virginijskog statuta o vjerskoj slobodi i Otac Virginijskog sveučilišta". Glasovit je i njegov moto: "Zakleo sam se pred oltarom Bogu na vječno neprijateljstvo prema svakom obliku tiranije nad ljudskim mišljenjem".

uprave i organizacije kolonija. Smatrali su protuzakonitim sve akte koje je izglasao britanski parlament, u kojem oni nisu imali svoje zastupnike, a na osnovi kojih se kolonijama nameću razne porezne obveze.

Jeffersonov doprinos u to je vrijeme bio iznimno značajan. U svom radu "A Summary View of the Rights of British America", koji se pojavio u ljeto 1774. i bio mnogo čitan, Jefferson je dokazivao da Amerikanci imaju ista prirodna prava kao i drugi slobodno rođeni Englezi, te da ni engleski kralj a ni britanski parlament nemaju prava nad njima. Bio je to početak Jeffersonove slave. Međutim, Jefferson je ostao sve do danas zapamćen i slavan kao autor glasovite američke *Deklaracije o nezavisnosti, Virginijskog statuta o vjerskoj slobodi* te kao utemeljitelj i osnivač *Virginijskog sveučilišta*.

Donesena u vrijeme političkih borbi i nemira, sa svrhom da pridonese raskidu političko-gospodarskih veza i odnosa s Velikom Britanijom, *Deklaracija* je u biti bila revolucionarni čin na koji su se američki koloni odlučili kako bi zaštitili prava i slobode građana, definitivno riješili američko-engleske odnose i ukinuli međusobne veze.

U *Deklaraciji* su na jasan način osnaženi osnovni idejno-teorijski temelji Lockeova učenja o prirodnom pravu čovjeka i zaštiti njegovih sloboda, kao i Rousseauova politička koncepcija društvenog ugovora. Njome je američki narod, u borbi protiv apsolutnog despotizma Georgea III., nastojao političkim i pravnim sredstvima osigurati ponajprije prava i slobodu građana. *Deklaracija o nezavisnosti* temeljila se na nekoliko osnovnih principa.

Prvo, "svi su ljudi stvoreni jednaki i njihov stvoritelj obdario ih je neotudivim pravima, među kojima su život, sloboda i težnja k sreći" (*Declaration of Independence*, 1776.). Život, sloboda i težnja k sreći prirodna su prava s kojima se ljudi radaju, koja im nisu poklonjena od neke vlade, pa ih prema tome oni ne mogu izgubiti, ona su prirodna, nepovrediva i neotudiva.

Drugo, "da bi osigurali ta prava, ljudi ustanovljuju među sobom državu, a one svoju pravednu vlast crpu iz pristanka (*the consent*) onih kojima se vlada". I ovaj dokument polazi od činjenice da su ljudi živjeli u "prirodnom stanju", ali zbog stalne opasnosti i radi vlastite sigurnosti oni su se ujedinili i dogovorno formirali vlade sa svrhom da one štite njihove živote, slobodu i imovinu. Onog trena kad jedna vlada prestane služiti tim ciljevima, građani joj nisu dužni iskazivati poslušnost i pružati potporu.

Treće, "kad neki oblik vladavine postane štetan za te ciljeve, pravo je naroda da izmijeni ili ukine i ustanovi novu vladu, osnivajući je na takvim principima i organizirajući njezinu vlast u takvu obliku da mu najvjerojatnije osigura sigurnost i sreću" (*Declaration of Independence*). Dakle, nova je vlada dužna poštovati i jamčiti ta prava. Prema tome, onog trena kad prava naroda predviđena "društvenim ugovorom" budu povrijeđena, "društveni ugovor" sklopljen između vladara i naroda može se raskinuti.

U istom tekstu spomenute su činjenice, poteškoće i razlozi koji su se tijekom niza godina gomilali u odnosima između američkih kolonija i Velike Britanije, i koji su konačno prisilili američke kolonije na taj revolucionarni čin odvajanja. "Prema tome", kaže se u *Deklaraciji*, "mi, predstavnici Sjedinjenih Država, okupljeni na generalnom Kongresu, pozivajući Vrhovnog suca da bude svjedok

pravednosti naših namjera, a u ime i po ovlaštenju dobrih naroda ovih kolonija, svečano objavljujemo i izjavljujemo da ove Ujedinjene kolonije jesu, što po pravu i treba da budu, slobodne i nezavisne države, da su razriješene svake pokornosti britanskoj kruni, i da sve političke veze između njih i države Velike Britanije jesu i treba da budu potpuno uništene...".

Te tri osnovne političke ideje postale su konstitutivni dio Deklaracije i temelj američke nezavisnosti. Slobodarska politička misao izražena u Deklaraciji bila je inspirirana težnjom da se definitivno poruše stare političke, vojne i gospodarske veze između američkih kolonija i Velike Britanije i željom da se izgradi takav politički i pravni poredak, to jest demokratski poredak, koji će omogućiti da američki narod zauzme ravnopravno mjesto među drugim državama ovog svijeta.

Iako je Deklaracija "objavila svijetu rođenje Sjedinjenih Država kao nacije" (Ellis u: Peterson, 1986., 119.), ona nije sadržavala ideje i koncepcije o budućem obliku američke vladavine, njezinoj strukturi ili načinu djelovanja. Te će se ideje oblikovati postupno nakon odvajanja od Velike Britanije 1776. godine. Jefferson je smatrao to razdoblje vrlo povoljnim za ostvarenje demokratskih ideja i institucionalizaciju principa, kako ih je on shvaćao. A on se od samog početka ulaska u politički život zalagao za načelo *republikanizma* (što je podrazumijevalo odbacivanje monarhijske vladavine i aristokratskih privilegija), za zaštitu i poštovanje individualnih prava i sloboda građana od zloupotreba vlasti, proširenje biračkog prava i pravedniju političku reprezentaciju, za ograničenje vlasti, podjelu vlasti, toleranciju i potpunu slobodu vjeroispovijesti, sustav javnog obrazovanja koji bi pomagala država. I zaista, mnoge Jeffersonove ideje pokazale su trajnu važnost, oblikujući ustavne vrijednosti prema kojima i danas žive Amerikanci.

Za vrijeme američke revolucije Jefferson je bio vrlo aktivan u novostvorenom legislativnom tijelu svoje vlastite države Virginije, u koje je izabran 1776., a nakon tri godine izabran je i za guvernera te države. Kao član virginijskog zakonodavnog tijela, Jefferson je usko surađivao s uglednim pravicima Edmundom Pendletonom i Georgeom Wytheom, revidirajući mnoge stare virginijske zakone. Osobito je bio ponosan što je napisao nacrt zakona o ukidanju prava primogeniture, zatim nacrt zakona o odvajanju crkve od države te nacrt zakona o sustavu općeg obrazovanja. Virginijski statut o vjerskoj slobodi konačno je bio donesen 1786., u vrijeme kad je Jefferson bio ministar u Francuskoj. Ovim zakonom osigurano je ne samo potpuno odvajanje crkve od države, odnosno religije od politike, već i potpuna sloboda vjeroispovijesti. Dok je ukidanje feudalne prakse primogeniture označilo prekid s ostacima feudalizma, druga dva zakona poticala su daljnje "širenje duha slobode". Jefferson je u svojoj *Autobiografiji* istaknuo da ove zakone smatra početkom stvaranja sustava u kojem će biti iskorištena "sadašnja i buduća aristokracija i položeni temelji za istinsku republikansku vladavinu". Zakon o slobodi vjeroispovijesti Jefferson je smatrao jednim od svojih najvećih doprinosa čovječanstvu. Međutim, Jeffersonov pokušaj da istraži odnos između ropstva i republikanizma naišao je na oštre kritike.

Postavši guvernerom Virginije 1779., Jefferson se suočava s mnogim poteškoćama: ekonomskim, političkim i vojnim, a 1871. i s napadom Britanaca na Virginiju. Sljedeće dvije godine Jefferson se povlači iz javnog života i posvećuje pisanju knjige *Notes on the State of Virginia*, u kojoj naširoko raspravlja

o brojnim relevantnim pitanjima i idejama, poput slobode vjeroispovijesti i tolerancije, drugom nacrtu predloženog virginijskog Ustava ili o pitanju legislativne supremacije, naglašavajući da supremacija legislative nije dovoljna kočnica arbitrarnoj vladavini. Kao sredstvo koje bi moglo spriječiti i onemogućiti razvijanje neograničene legislativne vlasti predlaže razvijanje egzekutivne i sudske vlasti. Po Jeffersonovoj ocjeni, koncepcije na kojima se temelji pisani Ustav imaju cilj ne samo postaviti ograničenja i uspostaviti ravnotežu između organa vlasti već se Ustavom nastoji političkoj vlasti postaviti granice koje ona ne smije prekoračiti. Jefferson je kritičan i prema virginijskom Ustavu, budući da ga je donijela redovita legislativna Skupština. Da bi ustav bio najviši ili temeljni zakon države, njegovo donošenje treba biti rezultat djelovanja posebne i "superiorne vlasti" u odnosu na redovitu legislativnu vlast, a njegove odredbe moraju imati jaču pravnu snagu od bilo kojeg drugog zakona ili propisa.

Kao član Kontinentalnog kongresa, u ožujku 1783. (1783.-1784.) Jefferson je iznimno mnogo pridonio svojim radom u gotovo svim važnijim odborima, napisavši nacрте 31 dokumenta. Među njima dva su dokumenta po svom sadržaju, odnosno utjecaju, bila osobito važna: prvi se odnosio na Jeffersonova razmišljanja o ustanovljavanju novčane jedinice, koja su kasnije poslužila za prihvaćanje dolara kao novčanog standarda Sjedinjenih Američkih Država, a drugi dokument bio je Jeffersonov izvještaj o vladavini u zapadnim teritorijima, koji je postao osnova za Uredbu o sjeverozapadnim teritorijima (*The Northwest Ordinance, 1787.*) i koji je sadržavao važne odredbe o samoupravi i ukidanju ropstva u budućim državama Srednjeg zapada. Naime, pitanje naseljavanja zemlje prema zapadu s formalnopravne strane bilo je riješeno na temelju niza odredaba o zaposjedanju zemlje koje je donio još stari Kongres Konfederacije između 1785. i 1787., a najpoznatija je bila Uredba o sjeverozapadnim teritorijima, iz 1787., kojom je izvršena regulacija zemlje na sjeverozapadu od toka rijeke Ohio. Naredba je sadržavala propise o zabrani uvođenja ropstva, kao i propise o formiranju lokalnih organa vlasti. Naime, kad pojedini distrikt dosegne 5000 punoljetnih muškaraca, ima pravo formirati vlastito zakonodavno tijelo, a teritoriji s preko 60.000 slobodnih stanovnika mogu tražiti primanje u Uniju s jednakim pravima u svakom pogledu kao prvobitni članovi Saveza. Ova naredba pokazala se kao važan korak na putu naseljavanja sjeverozapadnih teritorija i bila je protkana težnjom za stvaranjem novih slobodnih i samoupravnih država, a koje je Jefferson želio da postanu "carstvo slobode".

Sudjelujući u posebnoj komisiji na pregovorima o trgovini s Evropom, Jefferson pokazuje sve više zanimanja za vanjske poslove. Naslijedivši Benjamina Franklina 1785. godine na dužnosti američkog ministra u Parizu, Jefferson dolazi u kontakt s najistaknutijim ličnostima kulturnog, filozofskog i političkog života tadašnje Francuske, među kojima su neki i sudionici francuske revolucije. U to vrijeme Jefferson se zalaže i preporučuje svojim francuskim prijateljima da prihvate demokratske reforme monarhije i napuste ekstremni radikalizam.

Budući da je bio u Parizu, Jefferson nije neposredno sudjelovao u pisanju i raspravama o ratifikaciji Ustava SAD 1787. i 1788. Međutim, on je priznao da konfederativna zajednica nije više mogla zadovoljiti novonastale potrebe država, niti ojačati Uniju. Po ocjeni Jeffersona, američku konfederaciju trebalo je zamijeniti čvršćom i jedinstvenijom zajednicom i jaćom centralnom vlasti. Pa ipak Jefferson je odbijao podržati Ustav SAD, izražavajući svoje neslaganje sa

strukturu središnje vlasti kako je ona bila zamišljena u novom ustavu, donesenom 17. rujna 1787. u Philadelphiji. Najozbiljniji prigovor odnosio se na nepostojanje jamstava individualnih prava građana u Ustavu SAD. Nakon što ga je jedan od glavnih tvoraca nove američke vladavine i jedan od najbližih Jeffersonovih političkih prijatelja, James Madison, uvjerio u kompromisni karakter Ustava, Jefferson je ipak ostao nepopustljiv u svom zahtjevu za unošenjem u Ustav posebnih odredbi o pravima građana. Sve je to utjecalo na to da je Madison napisao prvih deset Ustavnih amandmana poznatih kao "Bill of Rights" odmah nakon ratifikacije Ustava.

Na prijedlog prvog predsjednika Georgea Washingtona i svog osobnog i političkog prijatelja Madisona, Jefferson je prihvatio položaj prvog državnog tajnika. Međutim, on je od prvog trenutka bio u opoziciji prema politici Alexandera Hamiltona, kojeg je Washington imenovao ministrom financija. Ta dva sasvim različita čovjeka i političara sukobljavala su se oko pitanja rješavanja unutrašnjih, vrlo složenih, problema zemlje i pitanja vanjske politike, u prvom redu prema Engleskoj i Francuskoj. Bio je to i sukob dviju različitih političkih grupacija u američkom društvu: *republikanaca* i *federalista*.

Naime, najistaknutiji ljudi onog doba, George Washington, Alexander Hamilton, John Adams, Thomas Jefferson, James Madison i još neki drugi odigrali su odlučnu ulogu u tom razdoblju. Pod vodstvom Hamiltona i Jeffersona okupljale su se skupine ljudi koji su sa svojim posebnim *interesima*, *merkantilno-financijskim*, *na jednoj strani*, *te agrarnim i robovlasničkim interesima*, *na drugoj strani* - stvorili osnove dvostranačkog sustava SAD.

Nedvojbeno je da je tijekom donošenja, a i nakon prihvatanja Ustava vođena, i to često, žestoka borba u krilu nove vladajuće elite između G. Washingtona, A. Hamiltona i njegovih pristaša, s jedne, i Jeffersona te njegovih istomišljenika, s druge strane, kako s obzirom na unutrašnju organizaciju vlasti, tako i u odnosu na rješavanje važnih gospodarskih problema. Ta borba dovela je i do rascjepa nacije na *federaliste* i *antifederaliste* (*republikance*).

Promatrajući i opisujući američki život u to doba, francuski pisac Alexis de Tocqueville u svom poznatom djelu *Democracy in America* izrazio je misao da je podjela Amerikanaca na federaliste i republikance posve prirodna, jer postoje "dva mišljenja koja su stara kao i svijet i koja su se neprekidno sretala u različitim oblicima i pod različitim imenima u svim slobodnim zajednicama: jedno je nastajalo ograničiti, a drugo se zalagalo za neograničenu vlast naroda" (Alexis de Tocqueville, 1956., 88).

Federalisti, a napose Hamilton, borili su se za proširenje vladinih ovlasti, za stvaranje moćne središnje vlade i zaštitu interesa bogatih pojedinaca Sjevera, brodovlasnika, krupnih bankara, trgovaca i bogatih odvjetnika, željeli SAD pretvoriti u jaku industrijsku zemlju. Jefferson, koji je bio za ograničenje vladinih ovlasti i davanje većih prava pojedinim državama, govorio je u ime farmera, plantažera i sitnih obrtnika, priželjkujući da Amerika postane superiorna ratarska zemlja. Konflikt između Jeffersona i Hamiltona bio je zapravo sukob suprotnih ekonomskih interesa manufakture, odnosno industrije, i komercijalizirane poljoprivrede. Hamilton se borio za jedinstvenu i jaku centralnu vlast, slobodno unutarnje tržište i carinsku zaštitu od konkurencije evropskih proizvoda jer je bio uvjeren da je takav oblik vlasti i takva zaštita najbolja za američku republiku. Jednako tako Jefferson se zalagao za što veću samostalnost federalnih jedinica

i suprotstavljao se dominaciji industrijskih interesa nad poljoprivredom Juga, jer je tu dominaciju smatrao štetnom za plantažere i farmere. Jedan i drugi vođeni su idejom napretka i nezavisnosti SAD, ali i svojim osobnim, doduše oprečnim ekonomskim i političkim interesima. Da je to zaista tako, ubrzo se vidjelo po tome što su se i jedan i drugi, da bi dobili što više vlasti, zadovoljili kompromisnim rješenjem između centralističkih i federalističkih tendencija izraženih u Ustavu.

Nakon donošenja Ustava i sređivanja političke i ekonomske situacije u zemlji, najveća opozicija federalističkom programu dolazila je upravo od antifederalista (Jeffersonovih republikanaca), koje su u prvom redu sačinjavali agrarni elementi. Binkley posebno ističe žestinu s kojom su virginijski plantažeri osuđivali federalistički program. On to obrazlaže činjenicom da su oni bili vrsni poznavatelji francuskih fiziokrata, čije su teorijske postavke bile reakcija na težak položaj poljoprivrede, posebno seljaštva, koje je pod pritiskom poreznih obveza bilo osuđeno na propast (Binkley, 1959., 62).

Primjenjujući ovo učenje na američku zbilju, posebno na federalistički program, koji je favorizirao trgovačke i bankarske interese, Jefferson je upozoravao na opasnosti koje dolaze od trgovine i bankarstva. On je smatrao da je ustanovljavanje banaka mnogo opasnije od stajanje vojske. Međutim, usporedo s iznošenjem takvih tvrdnji o bankama, Jefferson je izražavao velike simpatije prema malim farmerima. "Oni koji rade na zemlji", pisao je Jefferson 1782., "izabran su narod od Boga, ako je on ikad birao narod" (Padover, 1965., 104).

Virginijski agrarni elementi suprotstavljali su se i ostalim mjerama federalističkog programa. Virginija, koja nije bila zadužena, suprotstavljala se plaćanju tuđih dugova, kao i formiranju Državne banke SAD. Ali pravi, otvoreni sukob, koji je doveo SAD na rub građanskog rata, izazvan je porezom na viski. Hamilton, vjeran svojim idejama o potrebi što većih federalnih prihoda, proglasio je viski luksuznom robom i uveo vrlo visoki porez na ovaj glavni proizvod "ljudi s granice". Za Škoto-Irce viski je bio osobito važan ne samo kao glavni izvozni proizvod nego ujedno i glavno sredstvo razmjene. Proizvodnja viskija omogućila im je da dođu do onih artikala koje nisu sami proizvodili, a koji su im bili prijeko potrebni za život, kao npr. željezo i sol. "Ljudi s granice" nisu bili u stanju platiti porez "gotovim novcem", što znači kovanim novcem, jer za njih je samo viski bio "gotov novac". Zbog svega toga Zapad se pobunio protiv Istoka a istodobno je došlo do konkurentne borbe velikih i malih proizvođača i do krajnjih napetosti probudila se prikrivena opozicija prema federalističkim interesima.

Pobuna zbog viskija završila je pobjedom federalista, ali je istodobno kod agraraca stvorila uvjerenje kako je došlo vrijeme da istisnu dominantne interese federalističke vlade i stvore čvrst temelj za vlastito jačanje i preuzimanje vlasti u svoje ruke. Znatnu ulogu u stvaranju mogućnosti da dođu u položaj da diktiraju politiku i tako osiguraju prevlast nad federalistima imao je T. Jefferson.

Razvijanju opozicije prema federalističkom programu, koja je s vremenom postajala sve izrazitija, Jefferson je posvetio pozornost tek 1794., povezujući se s vlasnicima zemljišnih farmi i drugim agrarnim elementima u koje je duboko vjerovao i u kojima je vidio najsnažnije predstavnike slobodnog i demokratskog društva. "Slobodni vlasnici farma", pisao je Jefferson, "najbolja su i najvjernija

potpora republikanskoj vladavini" (Beard, 1960., 164). Zbog toga je smatrao da su privilegirane klase, osobito trgovci i bankari, koje je stimulirao Hamiltonov program i njegova ekonomska politika, a koje je proglašavao monarhistima, najveća opasnost za demokraciju i slobodu.

Među razlozima koji su motivirali Jeffersona da ističe superiornost poljodjelca nad ostalim profesijama posebno je važno istaknuti dva elementa. Prvo, on je pošao od činjenice da je čovjek koji nešto posjeduje, odnosno vlasnik je zemlje, u svakom pogledu moralnija ličnost, koja se ne može tako lako korumpirati novcem kao onaj koji je zaposlen u trgovini, ili je na neki drugi način ovisan o drugima u osiguravanju izvora svog prihoda. "Obradivači zemlje", kaže Jefferson u pismu Johnu Jayu 1785., "najdragocijeniji su građani. Oni su najjači, najnezavisniji i najvrljiji, oni su vezani uz svoju domovinu i trajnim okovima ujedinjeni u slobodi i interesima" (u: Padover, 1965., 104). Drugo, s obzirom na specifične prilike u SAD-u (golema prirodna bogatstva), velik dio zemlje razvijao je poljoprivredu u želji da se što više osamostali od "ljudi s mora". Razvoj poljoprivrede ojačao je ulogu agraraca i Jefferson je bio duboko uvjeren da takav život, koji je vezan uz poljoprivredu, stvara sretne i zadovoljne ljude. Poljoprivreda je prema njegovu shvaćanju otvarala neograničene mogućnosti i pružala idealnu perspektivu za razvoj SAD-a. Međutim, pozicija SAD-a četvrt stoljeća kasnije, a napose sukob Velike Britanije i Francuske, kad je velik dio američkih brodova bio uništen, utjecao je na to da Jefferson promijeni svoje prvobitno shvaćanje o prioritetu poljoprivrede. Promjenu svog prvobitnog stajališta Jefferson je vrlo jasno izrazio u pismu Benjaminu Austinu, poznatom bostonskom trgovcu, godine 1816. Analizirajući goleme teškoće s kojima su se suočile SAD, Jefferson je došao do određenih zaključaka. Polazeći od događaja iz nedavne prošlosti i iskustva koja su SAD stekle u odnosu na Veliku Britaniju i Francusku, Jefferson je konkretno formulirao potrebu za vlastitom manufakturom, koja je nužna za nezavisnost američke nacije. "Mi sad moramo smjestiti manufakturu uz bok poljoprivrede ..., iskustvo me podučilo koliko su manufakture sad nužne, kako za našu nezavisnost, tako i za našu udobnost" (Jefferson Benjaminu Austina, 1816., u: Padover, 1964., 106 i 110).

Predsjednički izbori godine 1796. nisu donijeli veće uspjehe Jeffersonovim republikancima, iako su označili novu fazu u njihovu razvoju na putu prema konačnoj pobjedi. Bilo je to doba kad su razlike između republikanaca i federalista, koje su već prije bile očite, sad snažno izbile na vidjelo, posebno zbog potpisivanja Jayova sporazuma, koji je podijelio američku naciju. Međutim, u tom razdoblju, paralelno s naporima da se ojačaju pozicije federalista, ne shvaćajući kakve će katastrofalne posljedice imati za stranački razvoj, a napose za slom federalista, Kongres je donio 1798. Alien and Sedition Acts (Zakone o strancima i pobunjenicima), koji su bili u prvom redu usmjereni protiv republikanaca. Pitanja koja su rješavala ova dva zakona, a koja su se odnosila na strance i pobunjenike, naišla su na neodobranje Jeffersonovih republikanaca i snažno su utjecala na kasniji politički uspjeh Jeffersona u predsjedničkim izborima 1800. godine.

Prema odredbama što ih je sadržavao Alien Act, vrijeme potrebno za naturalizaciju produženo je od 5 na 14 godina, a predsjedniku je dano pravo da protjera iz zemlje sve strance koji su opasni za mir i sigurnost zemlje, ili uhapsi i progna sve one koji su neprijatelji nacije za vrijeme rata. Osim spomenutih pitanja protjerivanja stranaca, čime su ozbiljno bili pogođeni

ponajprije engleski imigranti, zatim Irci i Francuzi, Sedition Act posve otvoreno djeluje protiv domaćih elemenata za koje se pretpostavlja da su opozicija federalistima, odnosno da se kritički odnose prema stranci na vlasti. Federalističko-republikanski sukob poprimio je krupne razmjere, osobito onda kad su mnoge Jeffersonove pristase javno isticala ili publicirale svoja nezadovoljstva s politikom predsjednika Adamsa, njegove vlade ili domova Kongresa.

I upravo ta dva zakona imala su znatan utjecaj na cjelokupnu američku javnost, koja je bila uvjerena da je Sedition Act nasilje nad Prvim ustavnim amandmanom, da je povrijedio slobodu govora i tiska, pa su tako znatno povećali i potpomogli šanse republikanaca u njihovoj skorašnjoj pobjedi godine 1800., ali su istodobno, zbog nekih neslaganja unutar same federalističke grupacije, kao i zbog omrznute federalističke politike i njezina neodobravanja u širokim slojevima naroda, pridonijeli raspadu federalista. Poraz federalista bio je toliko jak da se, usprkos svim pokušajima da se ponovno vrate u politički život SAD-a više nikad nisu pojavili kao dominantna politička grupacija.

U atmosferi napetosti i neslaganja s politikom federalista, a napose osude Sedition Acta, Jeffersonovi su republikanci poduzeli niz konkretnih mjera koje su trebale poništiti Zakone o strancima i pobunjenicima kao opasne za slobodu i republiku te potpomoci vlastito unutrašnje jačanje, koje bi ih moglo dovesti na vlast. Njihovo praktično djelovanje usmjereno protiv "kongresne tiranije" rezultiralo je donošenjem *Kentuckyjske i Virginijске rezolucije*, koje su trebale poslužiti kao osnova djelovanja republikanske politike. Neke države, osobito Kentucky i Virginia, predvođene Jeffersonom i Madisonom, čvrsto su odlučile da djeluju kroz svoje zakonodavne skupštine, smatrajući da su one "bastioni slobode". U ta dva dokumenta, što su ih prihvatile i neke druge države, iznesena je osnovna misao da je Ustav sporazum između suverenih država koje su formirale zajedničku vladu, a kojih su ovlasti izričito nabrojene u Ustavu. Pretpostavlja se da sve ostale ovlasti koje nisu izričito navedene u Ustavu ulaze u djelokrug država - federalnih jedinica. Sloboda vjeroispovijesti, govora i tiska navode se u rezolucijama kao prava koja su rezervirana za države. Iz toga proizlazi osnovni zaključak da su Zakoni o strancima i pobunjenicima prisvojili kao svoja ona prava i slobode koje je Ustav rezervirao za federalne jedinice (države). Ove dvije rezolucije, koje su prihvatile neke federalne jedinice - ne samo što su proglasile ova dva Zakona protuustavnim već su unaprijedile teoriju Unije (savezne države), odnosno u njima je Jefferson razvio "teoriju ugovora". Naime, po ocjeni Jeffersona, federalni je ustav ugovor među državama kojim se striktno ograničava savezna vlada.

Općenito je rašireno shvaćanje da je *Jeffersonova "doktrina o pravima država"*, koja je bila čvrsto ugrađena u Kentuckyjsku i Virginijšku rezoluciju, izražavala njegov teorijski koncept o organizaciji vlasti federacije, odnosno da je rezultirala davanjem prioriteta decentraliziranoj vladavini na tako geografski velikom području kao što su Sjedinjene Države. "Ja nisam", rekao je Jefferson Madisonu, "prijatelj vrlo čvrste vlade. Ona je uvijek tiranska" (Padover, 1965., 22). U pismu Gideonu Grangeru Jefferson kaže: "Naša je zemlja odviše velika da bi svim poslovima mogla upravljati jedna vlada" ("Letter to Gideon Granger", August, 13, 1800., u: Padover, 1965., 108). Da bi se onemogućilo da jedna osoba ili grupa ljudi uzurpira vlast, Jefferson je isticao potrebu postojanja više vlasti, odnosno vlasti u svakoj državi (federalnoj jedinici).

U vrijeme kad suradnja među državama zbog loših transportnih i komunikacijskih veza nije bila posebno razvijena, kao i zbog pomanjkanja stranačke organizacije i pisanih programa u suvremenom smislu te riječi, osobni kontakti s poznatim ličnostima ili preko pisama (poznato je da je Jeffersonova korespondencija bila veoma bogata i da je napisao preko 18.000 pisama poznatim ljudima, a primio oko 25.000) bili su najvažniji oblik djelovanja, u kojima je Jefferson na jasan način izražavao svoja politička stajališta o pojedinim važnim pitanjima, ili, kako je on sam govorio za svoja pisma, ona su "ispovijedanje moje političke vjere" (Padover, 1965., 23). Posve je sigurno da su Jeffersonova pisma sadržavala ono što mi danas zovemo programom ili platformom političke stranke, i bila su usko povezana s praktičnim djelovanjem američke politike u svim njezinim aspektima.

U pismu Elbridgeu Gerriju od 26. siječnja 1799. Jefferson je izložio osnovna politička stajališta i konkretno formulirao i istaknuo one elemente koje podupire, kao i one koje smatra opasnim i štetnim za gospodarski i društveno-politički razvoj i sigurnost Sjedinjenih Država. Jefferson je jasno shvatio opasnost jake središnje vlasti pa je posebno isticao čuvanje saveznog Ustava, a paralelno s tim i zaštitu prava i ovlasti koje pripadaju državama (federalnim jedinicama). U vrijeme kad zemlja mnogo duguje bilo domaćim bilo inozemnim vjerovnicima, on ističe potrebu za rigorozno štedljivom i jednostavnom vladom. Umjesto stajaće vojske predlaže policiju i mornaricu za potrebe obrane zemlje, jačanje trgovačkih veza s drugim nacijama, ali politički savez ni sa jednom, slobodu vjeroispovijesti, tiska i govora. Napokon, s pojavom Jeffersona znanost je počela dobivati veoma važno mjesto u životu američke nacije. "Ja sam za slobodu vjeroispovijesti, a protiv sam svih manevara koji bi pridonijeli legalnoj nadmoći jedne sekte nad drugom, ja sam za slobodu tiska, a protiv svih povreda Ustava ušutkanih silom ... ja sam za poticanje programa znanosti na svim područjima ... To su, moj prijatelju, moji principi, oni su nedvojbeno principi velikog dijela naših građana-sljedbenika" (Padover, 1965., 111), završne su riječi Jeffersona upućene Gerriju, republikanskom vodi Massachusettsa.

Jeffersonova politika, po svom značenju i sadržaju znatno prihvatljivija od prethodne, Hamiltonove, stvorila je nove mogućnosti i otvorila široku perspektivu te imala znatna utjecaja na uspjeh republikanaca i konačnu Jeffersonovu pobjedu u izborima godine 1800. Budući da su Jefferson i Burr, obojica republikanski kandidati, dobili jednak broj elektorskih glasova (73), izbor predsjednika bio je povjeren Domu zastupnika, koji je nakon 36 glasanja za predsjednika SAD-a izabrao Jeffersona.

Došavši na vlast u vrijeme kad su SAD bile s jedne strane rastrgane stranačkom borbom, a s druge u teškom gospodarskom i političkom položaju u odnosu na neke europske zemlje, u prvom redu Englesku i Francusku, Jefferson je nastojao stabilizirati i srediti sva ona pitanja koja je smatrao vitalno važnima za život američke nacije. "Najveće dobro koje možemo učiniti svojoj zemlji jest izliječiti je od stranačke podjele i učiniti je jednim narodom", pisao je Jefferson Dickinsonu 1801., nakon što je postao predsjednik SAD-a.

I u svojoj *Inauguralnoj adresi* (4. ožujka 1801.), i to u njezinu prvom dijelu, koji sadrži opće principe, Jefferson se zalaže za republikanski oblik vladavine, videći u njemu u prvom redu mogućnost za prevlast volje većine, ali uz istodobno poštovanje manjine, koja s jednakim pravom mora biti zaštićena. Sloboda misli te vjerska i politička tolerantnost daljnje su postavke koje, po Jeffersonovu

mišljenju, utječu na stvaranje uvjeta za društvo u kojem će vladati sklad, a ne sukob. "Ali svaka razlika u mišljenju ne mora biti načelna razlika", kaže Jefferson i nastavlja, "mi smo samo dali različita imena braći jednakoj u načelima. Svi smo mi republikanci i svi smo i federalisti" (Jefferson's First Inaugural Address, u: Padover, *The Complete Jefferson*, 1943., 384-387). Na temelju tih zamisli Jefferson je duboko vjerovao da su Amerikanci za republiku i federativnu vlast, a posebno je oštro osudio monarhiju.

U drugom dijelu svoje Inauguralne adrese Jefferson je iznio stajališta koja je smatrao nužnim za realizaciju određene politike i jačanje uloge SAD u međunarodnim odnosima. Po Jeffersonovoj zamisli, mir s drugim nacijama i neutralnost američke države imaju prvorazrednu važnost za postizanje nacionalnog suvereniteta i potpunu nezavisnost. U isto vrijeme on ističe potrebu da se regulira nacionalni dug, pa predlaže štedljivu vladu, protivni se stajaćoj vojsci i zalaže se za jednakost svih država, slobodno i nespupano djelovanje svake vjere i jednaku pravdu za sve ljude.

Dolaskom Jeffersona na predsjednički položaj republikanska je politička grupacija počela dobivati posebno, vrlo važno mjesto u političkom životu američke nacije; štoviše, Jeffersonovo je predsjedništvo nedvojbeno bilo prekretna točka američke povijesti. Umjesto prijašnje naglašene federalističke vlade, koja je tendirala da postane oligarhijska i aristokratska, s Jeffersonovom administracijom počinje veliki zaokret u tom smislu što se formira "narodna vlada, obilježena demokratskom jednostavnošću, osigurana širokim pravom glasa, stimulirana vjerom u obične ljude i ojačana atmosferom slobode" (Padover, 1965., 27). I doista, Jefferson se borio protiv svega što stvara nejednakost među ljudima, u prvom redu bio je protiv interesa industrijalaca i bankara, ali još se ne može govoriti o pravoj narodnoj vladi, onakvoj kakva će se razviti tek s dolaskom Andrewa Jacksona na vlast 1828. godine.

Politički učinci koji bi mogli proizaći iz takva Jeffersonova shvaćanja "narodne vlade" nisu bili radikalni kao što su to očekivali njegovi protivnici - federalisti. Svojom svečanom izjavom "najpoštenije plaćanje naših dugova i sveta zaštita javne vjere, poticanje poljoprivrede i trgovine" (Binkley, 1959., 86) pridobio je mnoge nezadovoljne federaliste. Privatno vlasništvo, sloboda vjeroispovijesti, poštovanje Ustava, borba protiv nasilja i korupcije nisu bitnije utjecali na stajališta što ih je Jeffersonova administracija prihvatila kao načela svog djelovanja. Upravo to što republikanci, došavši na vlast, nisu zahtijevali bitnije promjene na polju financijske i vanjske politike inicirane od federalista, u prvom redu Hamiltona, utjecalo je na mnoge federaliste da u tome vide razuman potez republikanaca, pa su zbog toga mnogi od njih odustali od daljnje borbe protiv Jeffersona.

Suočene s vrlo opasnim i osjetljivim međunarodnim događajima, posebno s obzirom na rat između Velike Britanije i Francuske, kao i s neriješenim ekonomskim pitanjima unutar vlastite zemlje, Jeffersonova administracija poduzela je nekoliko konkretnih mjera, koje su znatno odredile tijekove američke politike i trebale osigurati mir i sigurnost Sjedinjenih Država, s jedne strane, i ekonomski prosperitet s druge. Te konkretne mjere odnosile su se na:

1. kupnju teritorija Louisiane;

2. donošenje Zakona o embargu, tj. općoj zabrani američke trgovine s inozemnim zemljama (Embargo Act);
3. mjere za likvidaciju nacionalnog duga.

Teritorij Louisiane² nadzirala je Francuska do godine 1763., kad je upravu nad tim prostranim i važnim područjem, koje je obuhvaćalo velik dio doline Mississippija, predala Španjolskoj.³ Godine 1800. Francuska ponovno pokazuje težnju za Louisianom, a Napoleonova želja da na tom teritoriju stvori veliko francusko carstvo bila je, naposljetku, vrlo opasna za Amerikance. Jeffersonova želja za širenjem prema zapadu i sve veća opasnost od stranih vlasti, koje su ugrožavale nacionalnu sigurnost, davale su sve više povoda da se uklone neprijatelji te da se stekne vlasništvo nad gradom New Orleansom, koji je bio od neprocjenjive važnosti za razvoj američke trgovine i širenje zemlje prema zapadu riječnim putem. Odluka Jeffersona i Kongresa da se kupi grad New Orleans i time zaštite nacionalni, politički i ekonomski interesi značila je iznimno važan potez američke vlade. U vrlo složenoj političkoj situaciji, kad je Francuskoj prijetio novi rat s Velikom Britanijom, a potreba za novcem postala veća, Napoleon je bio voljan prodati ne samo grad New Orleans nego i cijeli teritorij Louisiane,⁴ koji je po svom prostranstvu otprilike velik kao zapadna Evropa. Kupnjom Louisiane izbjegnuta je sukob s Francuskom, uklonjen neprijatelj s američkih granica i napokon omogućen miran razvoj zemlje prema zapadu.

Suočen s vrlo teškom situacijom na međunarodnom planu, tj. konfliktom između Velike Britanije i Francuske, u kojem je osobito stradala američka trgovina i njezini brodovi, Jefferson je predložio donošenje Zakona o embargu (1807.) tj. zakona kojim se zabranjuje svaka trgovina s bilo kojom stranom zemljom. Osnovni razlog za to bio je taj što su unatoč američkoj neutralnosti, s jedne strane, Englezi uništavali vlasnike američkih brodova koji su trgovali s Francuskim Antilima i odatle prevozili robu u Evropu, zatvorivši im sve luke od Španjolske do Elbe, a s druge strane, Francuzi su provodili kontrolu američkih brodova koji bi se eventualno našli u nekoj engleskoj luci i uništavali ih. Međutim, politički, a napose ekonomski efekt ovoga zakona bio je bitno drukčiji od Jeffersonove zamisli. Embargo je bio velik udarac kako za brodoglasnike, koji nisu mogli slobodno trgovati, tako i za poljoprivrednike, odnosno farmere, jer nisu smjeli izvoziti svoje proizvode, u prvom redu duhan, žito i meso, na strana tržišta. Napokon, njime je bilo pogodeno i oko 55.000 mornara i 100.000

² Na teritoriju Louisiane formirane su ne samo države Louisiana i Arkansas nego i Colorado, Sjeverna Dakota, Južna Dakota, Iowa, Kansas, Minnesota, Missouri, Montana, Nebraska, Oklahoma i Wyoming. Danas je to zapadni središnji dio SAD-a.

³ Španjolska je dopustila Amerikancima da slobodno plove rijekom Mississippi i da skladište robu u New Orleansu.

⁴ The Louisiana Purchase, 1803. Ugovor o kupnji bio je potpisan u svibnju 1803., a Sjedinjene Države platile su Francuskoj petnaest milijuna dolara. Budući da Ustav SAD ne propisuje kupnju stranih teritorija, smatralo se da je to neustavno, ali 25 godina nakon toga Vrhovni je sud proglasio kupnju Louisiane ustavnom.

radnika koji su ostali bez posla. Zbog toga je otpor postojećem Zakonu o embargu postajao sve izrazitiji po cijeloj zemlji i napokon prisilio Jeffersona da ga zamijeni tzv. Nonintercourse zakonom (1809.) (zakonom o "nedružcnju"), tj. takvom mjerom kojom se zabranjuje trgovina samo s Engleskom i Francuskom i zemljama koje su o njima ovisne, dok se trgovina s ostalim zemljama dopušta.

Usto, i unutrašnji razvoj odnosa silio je Jeffersona da poduzme mjere za likvidaciju nacionalnog duga, u čemu je imao velikog uspjeha. Za razliku od Hamiltona, koji je govorio da je "nacionalni dug nacionalni blagoslov" (Binkley, 1959., 87), po Jeffersonovu shvaćanju, dug je trajni neprijatelj slobode i sreće. Uz opće postavke o mudroj i štedljivoj vladi, zatim o potrebi smanjivanja duga na principu "ne kupuj ništa ako novaca u džepu nemaš da platiš za to", Jeffersonova ekonomska politika temeljila se na tri elementa: ne posuđivati, rješavati se dugova sustavnim plaćanjem i, napose, ograničiti troškove. "Ja sam pristalica stroge, štedljive i jednostavne vlade, koja će svu moguću uštedu namijeniti plaćanju državnog duga. Neprijatelj sam povećanja broja činovnika i plaća, ako to nema drugu svrhu osim da zadovolji nečije pristalice" (Maurois, 1960., 201).

I doista, javni dug duboko je prožimao shvaćanje i stajališta republikanaca. Unatoč ukidanju poreza na viski, Jeffersonov ekonomski program i njegova financijska politika dali su zadovoljavajuće rezultate i bili vrlo uspješni, što je Jefferson i javno objavio u svojoj oprostajnoj poruci naciji godine 1808., u kojoj se kaže da blagajnički višak iznosi \$ 2,000.000.

U vrijeme vrlo složenih unutrašnjih odnosa, opće ekonomske krize izazvane Zakonom o embargu i vrlo teškog položaja Sjedinjenih Američkih Država u međunarodnim odnosima, isticanje ekonomskog programa za likvidiranje nacionalnog duga, koji je dao iznenađujuće rezultate, ohrabrio je Amerikance i potaknuo ih da usredotoče svoja nastojanja na razvijanje čvrste republikanske političke orijentacije i pomognu njihovo vodstvo u izborima 1808., kad je Jefferson definitivno napustio predsjednički položaj i potpomogao izbor svog velikog prijatelja Jamesa Madisona za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država.

Zanimljivo je istaknuti i Jeffersonovo stajalište prema političkim strankama. On nikada nije zagovarao ideju o formiranju političkih stranaka u Sjedinjenim Državama. Naime, političke vode revolucije i tvorci američkog Ustava nisu ni predviđali ali ni očekivali razvoj političkih stranaka. Prvi predsjednik SAD-a, George Washington, smatrao ih je frakcijama, štetnim i opasnim za demokratski poredak i jedinstvo nacije. Washington je došao do zaključka da samo Republika u kojoj nema političkih stranaka može računati na svestrani razvoj države kao cjeline i zato je upozoravao na opasnosti koje krije sistem s više političkih stranaka.

Međutim, ubrzo je postalo jasno da je za realizaciju konkretne političke akcije nužno dobiti potporu narodnih masa, odnosno javnog mišljenja. "Stranački rast došao je kao odgovor na ovu potrebu. Stranke su postale medij kroz koji je ovo buđenje javnog mišljenja utjecalo na vladinu politiku ... Vladina politika i stranački sukobi počeli su nalikovati dvjema nestabilnim kemijskim smjesama sa suprotnim reakcijama: koliko god djelovala jedna, djeluje i druga" (Charles, 1961., 91-92). I unatoč animozitetu koji su političke vode ranog razdoblja američke države osjećali prema političkim strankama, stranke su, ipak, našle

čvrst okvir za svoje djelovanje u samoj vladi, a postale su vidljive i u Zastupničkom domu, što je snažno dolazilo do izražaja prigodom glasanja o nekom važnom pitanju ili mjeri koju je trebalo provesti u život. Upravo ta prva grupiranja imala su posebno značenje i pružala su stvarnu osnovu iz koje su poslije niknule političke stranke.

Republikanci su prvi put jasno ponudili svoj program 1794. u Madisonovoj rezoluciji, koja se temeljila na Jeffersonovu "Izveštaju o privilegijama i restrikciji trgovine Sjedinjenih Država sa stranim zemljama". Iako se Jefferson i prije 1794. zalagao za jačanje republikanaca, nema dokaza da se on aktivno zauzco za organiziranje političke stranke. Utjecaju Jeffersona na razvoj republikanaca, u literaturi se ponekad daje pretjerano značenje, iako je on, nedvojbeno, bio snažna ličnost, o kojoj treba voditi računa u analizi formiranja i rasta političkih grupacija i politike koju su one tada provodile.

Zaključak

Jeffersonu svakako pripada najistaknutije mjesto ne samo u političkoj teoriji već i u praksi, ponajprije zbog sljedećega:

- *prvo*, prirodna prava čovjeka inkorporirao je u prvi moderni političko-konstitutivni akt, *Deklaraciju o nezavisnosti*, koja ima golemo političko, teorijsko i povijesno značenje;

- *drugo*, što je pridonio ukidanju feudalne prakse primogeniture te sistem privilegija zamijenio sistemom prava;

- *treće*, razvio je teoriju univerzalne (političke) jednakosti. Ona je značila u prvom redu afirmaciju jednakih prava za svakog građanina u političkoj sferi, a to je podrazumijevalo jednako pravo glasa, participaciju u vlasti, pravo vlasništva, jednakost pred zakonom. Ova Jeffersonova teorija, odnosno univerzalni princip jednakosti, bila je iznimno važna ne samo za Sjedinjene Američke Države već i mnogo šire, jer je označila napuštanje principa i prakse koji su prevladavali u Evropi (nasljedna vladavina). Jeffersonovo načelo jednakosti, odnosno jednakih prava, osnova je republikanizma općenito i američke vladavine kako na saveznoj razini tako i na razini država posebno;

- *četvrto*, svojim stajalištima o slobodi vjeroispovijesti pridonio je odvajanju crkve od države, odnosno religije od politike, i time postavio konstitucijske temelje političke emancipacije. Virginijski Statut o slobodi vjeroispovijesti jedan je od tri važna dokumenta po kojima je Jefferson želio da ga se sjećaju buduće generacije. Desetogodišnju borbu za prihvaćanje tog statuta Jefferson je opisao "kao najoštriju borbu u koju je ikad bio uključen". Jeffersonovo je načelo da je religijsko vjerovanje apsolutno privatna stvar svakog pojedinca, u koje se nitko,

pa ni javne niti privatne grupe, nemaju pravo miješati, a isto tako ni država, odnosno vlada, ne mogu provoditi nikakvo nasilje nad njim. Jefferson je bio protiv saveza crkve i države jer je takvo savezništvo smatrao nasiljem nad prirodnim pravima pojedinca i štetnim za njegovu slobodu. Za slobodu i sreću čovjeka, po njegovoj ocjeni, odvojenost crkve od države, religije od politike, bila je apsolutna nužnost;

- *peto*, Jefferson se cijelog života zalagao za republikanski oblik vladavine, odnosno načela republikanizma. Sloboda i prirodna prava mogu biti osigurana samo u republikanskom obliku vladavine. Jefferson je oponirao načelu sudske kontrole zakona, kojom suci mogu proglasiti neki zakon neustavnim. Iako Ustav nije eksplicitno ni jasno predvidio kontrolu ustavnosti zakona sa strane sudova, sistem ipak takvu kontrolu pretpostavlja. Po Jeffersonovoj ocjeni, sudska kontrola ustavnosti zakona znači uzurpaciju vlasti, jer je riječ o ovlaštenju koje Ustav sudovima nije eksplicitno dao. Prve presude u kojima se Vrhovni sud upustio u ocjenu ustavnosti zakona donesene su početkom devetnaestog stoljeća, upravo u vrijeme predsjedništva Thomasa Jeffersona. Vrhovni sud je u poznatoj presudi *Marbury v. Madison* iz 1803. proglasio jedan federalni zakon protuustavnim i odbio ga primijeniti u rješavanju sudskog spora. A poslije je Vrhovni sud razvio praksu da ocjenjuje i ustavnost zakona koje donose pojedine federalne jedinice (države);

- *šesto*, Jefferson je cijelog života isticao važnost obrazovanja za slobodu i sreću čovjeka u demokratskoj republici. Slobodno i javno obrazovanje za sve Jefferson je smatrao ključnim elementom demokracije. Ova njegova životna ideja kulminirala je osnivanjem Virginijskog sveučilišta 1825., čijem se stvaranju Jefferson potpuno posvetio kad je napustio predsjedničku funkciju 1808. godine. U pismu svom prijatelju Woodwardu Jefferson je pisao da je zatvorena posljednja scena njegova života institucijom koja će imati "permanentni utjecaj na vrline, slobodu i sreću onih koji dolaze poslije nas".

Prirodna prava čovjeka, privrženost slobodi, načela republikanizma, neprijateljstvo prema svakom obliku tiranije, jednakost za sve, vjerska sloboda i tolerancija te sistem obrazovanja bitni su elementi, duboko usađeni u političku i životnu filozofiju Thomasa Jeffersona.

LITERATURA

Dokumenti

- Declaration of Rights - First Continental Congress (1774.)
- Declaration of Independence (1776.)
- The Articles of Confederation (1777.)
- The Northwest Ordinance (1787.)
- The Constitution (1787.)

- Washington Documents
  - Proclamation of Neutrality (1793.)
  - Farewell Address (1796.)
- Alien and Sedition Acts (1798.)
- The Kentucky and Virginia Resolutions (1798., 1799.)
- The Louisiana Purchase (1803.)
- Marbury vs. Madison (1803.)

Navedeni dokumenti nalaze se u: Hammond Earl Harold, *A Documentary History of the United States*, Bronxville, New York, 1964.

"A Bill for Establishing Religious Freedom", nalazi se u Thomas Jefferson, *Writings, Autobiography, A Summary View of the Rights of British America, Notes on the State of Virginia, Public Papers, Addresses, Message, and Replies, Miscellany, Letters*, The Library of America, New York, 1984.

Knjige

- Adams Henry, *History of the United States of America During the Administrations of Thomas Jefferson*, The Library of America, New York, 1986.
- Beard Charles A. and Beard Mary R. and their son William Beard, *The Beard's New Basic History of the United States*, New York, 1960.
- Binkley Wilfred E., *American Political Parties, Their Natural History*, New York, 1959.
- Beeman R. Richard, "The American Revolution", u: Peterson D. Merrill (ed.), *Thomas Jefferson, A Reference Biography*, New York, 1986.
- Charles Joseph, *The Origins of the American Party System*, London, 1961.
- Cunningham E. Noble, Jr., "Political Parties", u: Peterson D. Merrill (ed.) *Thomas Jefferson, A Reference Biography*, New York, 1986.
- Ellis E. Richard, "Constitutionalism" u: Peterson D. Merrill (ed.), *Thomas Jefferson, A Reference Biography*, New York, 1986.
- Gaustad E.S., "Religion", u: Peterson D. Merrill (ed.), *Thomas Jefferson, A Reference Biography*, New York, 1986.
- Hammond Earl Harold, *A Documentary History of the United States*, New York, 1964.
- Howe John, "Republicanism", u: Peterson D. Merrill (ed.), *Thomas Jefferson, A Reference Biography*, New York, 1986.
- Hamilton Alexander, Madison James and Jay John, *The Federalist Papers*, New York, 1987.
- Jefferson Thomas, *Writings, Autobiography, A Summary View of the Rights of British America, Notes on the State of Virginia, Public Papers, Addresses, Messages, and Replies, Miscellany, Letters*, The Library of America, New York, 1984.

- Johnstone M. Robert, Jr., "The Presidency", u: Peterson D. Merrill (ed.), *Thomas Jefferson, A Reference Biography*, New York, 1986.
- Maurois Andre, *Povijest Sjedinjenih Američkih Država (1492.-1954.)*, Zagreb, 1960. (prijevod)
- McLaughlin Andrew, *Foundations of American Constitutionalism*, New York, 1966.
- Padover Saul K., *The Complete Jefferson*, New York, 1943.
- Padover Saul K., *The Living US Constitution*, New York, 1953.
- Padover Saul K., *Thomas Jefferson and Foundation of Freedom*, New York, 1965.
- Peterson D. Merrill, *Thomas Jefferson, A Reference Biography*, New York, 1986.
- Parkes B. Henry, *The United States of America: A History*, New York, 1968.
- Tocqueville de Alexis, *Democracy in America*, New York, 1969.

Članci

- Hackler Tim, "The Head and Heart' of Thomas Jefferson", *Special Features*, 105 and 3E.
- Hackler Tim, "Jefferson and Hamilton", *Special Feature*, 105 and 3D.
- Johnson W. Gerald, "American Heroes and Hero-Worship", *The Changelings, Thomas Jefferson 1743.-1826.*, New York, 1971.
- Kaplan S. Lawrence, "American Foreign Policy in the Age of Jefferson", *Special Features*, 105 and 3B.
- Peck S. Robert, "Freedom of Religion", *Special Feature*, 077 and 3F.
- Peck S. Robert, "Human and Civil Rights", *Special Feature Service*, 077 and 3E.
- Peck S. Robert, "Protecting Liberty: The U.S. Bill of Rights", *Special Features Service*, 077 and 3B.
- Peterson D. Merrill, "The Image of Jefferson", *Special Feature*, 105 and 3A.
- Reck J. Andrew, "The Foundations of the Bill of Rights", *Special Feature*, 106 and 4C.
- Wayne J. Stephen, "The Living U.S. Constitution", *Special Feature*, 084 and 2G.
- Wilson L. Douglas, "Thomas Jefferson and the Character Issue", *Special Feature*, 105 and 3F.
- Zobel B. Hiller, "U.S. Constitution: National Bedrock", *Special Feature*, 056 and 3.

Štefica Deren Antoljak

*THOMAS JEFFERSON AND THE FOUNDATIONS OF THE
AMERICAN GOVERNMENT*

Summary

Political attitudes and activity of Thomas Jefferson, one of the founding fathers of American democracy, are described in this text. The author describes Jefferson's role in political activities of major importance for the creation of the USA: compiling the Declaration of Independence, operating the Legislative Assembly of the state of Virginia and enacting of the separation of the church and the state, creating the American foreign policy and the policy of Western colonization, introducing the first ten Constitutional amendments as a guarantee of human and civil rights and elaborating on the principles of the organization of federal government. Jefferson fought against excessive legislation on powers of central political institutions. He established the tradition of Republicans versus Federalists led by Hamilton. That opposition gave birth to the modern American two-party system. Jefferson's presidency was also significant due to the elimination of centralist and oligarchic tendencies of previous Federalist governments. The author suggests that Jefferson's political theory and practice have left a permanent mark on the contemporary theory of democratic republicanism.